

258

8

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ԳՊՐՈՑԻ Գ. Դասարանի աշակերտ-ուսուցիչների
№ 1
№ 1
ՆՈՅՆ ԳՊՐՈՑԻ 60-ԱՄԵԱԿԻ ԱՌԹԻԻ

ԿՐՕՆ

եի

ԲԱՐՈՅՆԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Լ. ՏԱԼՍՏՈՅԻ

Թարգմ. Լ. Տասեանի

1913

Տպարան «ՓԱՐՈՍ» Թարգի

2

4-87

890.23
13 APR 2011
P 50.3/0

№ 1

ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ԱՐԱՄԵԱՆ ԳՊՐՈՑԻ

Գ. Գաաարանի աակկէէս-ուհիհէէի

№ 1

ՆՈՅՆ ԳՊՐՈՑԻ 60-ԱՄԵԱԿԻ ԱՌԹԻՒ

2
4-87

187

ԿՐՕՆ

ԵՒ

ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Լ. ՏԱԼՍՏՈՅԻ

Թարգմ. Լ. Տախանի

1913

Տպարան «ՓԱՐՈՍ» Թարիզ

24.05.2013

258

234.9

ՍՈՒՐԲ ՆԵՐՍԷՍ ՇՆՈՐՀԱԼԻ
Թ Ա Ւ Ր Ի Զ Ի Ա Ղ Ա Ր Ե Ն

ST. NERSES SHNORHALI

LIBRARY
ԱՐԱՄԵԱՆ ԴԳՐԱՑԻՒՆ
ARMENIAN EPISCOPACY

60-ԱՄԵԱՅ ՅՈՒԲԵԼԵԱՆԻ ԱՌԹԻԻ

Սոյն հրատարակութեան արդիւնքը յատկացելու է ,,Արամեան և Ս. Աննայեան“ երկսեռ դպրոցների աշակերտական զբաղարանի օգտին:

ՆԻԻՐՈՒՄ Է

ՆՈՅՆ ԴԳՐՈՑԻ

ՈՒՍՈՒՑԻԶ՝

Թարգմանիչը

ԿՐՕՆ ԵՒ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹԻՒՆ

Գուք հարցրիք ինձ, ա.) ի՞նչ եմ հասկանում ես «կրօն» ասելով և բ.) հնարաւոր համարձեմ եմ բարոյականութիւնը իմ հասկացած կրօնից անկախ:

Կաշխատեմ, ըստ կարողութեան, ամենալաւ կերպով պատասխանել այդ զեղեցիկ ձևով դրած ու վերին աստիճանի լուրջ հարցերին:

Փամանակակից քաղաքակիրթ մարդկութեան մեծամասնութեան համար վճուած խնդիր է համարուում արդէն այն, որ իւրաքանչիւր կրօնի -էութիւնը պէտք է որոնել բնութեան անբացատրելի ոյժերի վաղեմի անձնաւորացման, ասուածացման և նրանց երկրպագութեան մէջ, մի երեւոյթ, որ առաջ է գալիս բնութեան այդ անհասկանալի ոյժերից առաջացած մնապաշտական երկիւղից:

Այս կարծիքն առանց կասկածանքի ընդունւում է որպէս մի հաստատուն բան մեր ժամանակի լուսաւորւած մարդկանց կողմից, և գիտութեան մարդիկ ո՛չ միայն չեն հակառակում, այլ իրենք ևս հաստատում են նոյնը պարզ ու որոշ կերպով: Եւ եթէ մէկ մէկ էլ լսուում են Մաքս Միւլլերի և նման մարդկանց ձայներ, որոնք տարբեր ծագում ու նշանակութիւն են

վերագրում կրօնին, ապա այդ ձայներն անլսելի ու անուշադիր են մնում ընդհանրութեան համար, որ միաբերան խոստովանում է, թէ կրօնը առհասարակ սնտախապաշտութեան արդիւնք է:

Գեռ ոչ շատ վաղ, ներկայ դարու սկիզբներին¹⁾ ամենայայտնի մարդիկ, եթէ նաև բացասում էին կաթոլիկութիւնն ու բողոքականութիւնը, ինչպէս անում էին նախորդ դարավերջի էնցիկլոպեդիստները, սակայն ոչ ոք նրանցից չէր հերքում, որ կրօնն ընդհանրապէս եղել է և է իւրաքանչիւր մարդու կեանքի անհրաժեշտ պայմանը: Չիստելով դէխտները²⁾ մասին, ինչպէս են, Բեռնարդէն-դը-Ման Պիեր, Դիդերօ և Ռուսօ, Վոլտերը արձան կանգնեցրեց Աստուծոյ համար, Ռոբեսպիերը տօնախմբութիւն կատարեց յանուն Գերագոյն էութեան:

Բայց մեր ժամանակում, — շնորհիւ ծանօթագամիտ ու մակերևութային վարդապետու-

1) ԺԹ դարի մասին պէտք է հասկանալ, որովհետև այս յօդւածը գրւած է 1894 թւին:

Ծ. Թ.

2) Դէիզմը այն վարդապետութիւնն է, որ ընդունում է Աստուծոյ՝ որպէս մի գերազոյն գօրութեան գոյութիւնը՝ ժխտելով սակայն նրա յայտնութիւնը աշխարհում:

Ծ. Թ.

թեան Օգիւստ Կօնտի,¹⁾ որ, ինչպէս և Ֆրանսիացիների մեծամասնութիւնը, անկեղծ սրտով հաւատում է թէ քրիստոնէութիւնը այլ բան չէ, եթէ ոչ նոյնինքն կաթոլիկութիւնը, և ուրեմն քրիստոնէութեան կատարեալ իրագործումը տեսնում է կաթոլիկութեան մէջ, — լուսաւորւած մարդկութեան համար, որ միշտ յօժարուկամ ու փութկոտ կերպով ընդունում է ոչինչ արժէք չունեցող առաջարկութիւնները, վճռւած և ընդունւած բան է, որ կրօնը լոկ մարդկային՝ վաղուց արդէն անցկացած՝ որոշ զարգացման շրջանի արտայայտութիւնն է:

Ընդունւում է, որ մարդկութիւնն անց է կացրել արդէն երկու շրջան՝ կրօնական և բնագանցական և այժմ թեակոխել է երրորդ՝ բարձրագոյն-գիտական շրջանը, և որ մարդկանց մէջ առաջ եկած բոլոր կրօնական երեւոյթներն ուրիշ բան չեն, եթէ ոչ լոկ վաղեմի մնացորդներ մարդկութեան համար երբեմն անհրաժեշտ նկատւած հոգևոր օրգանի, որ վաղուց արդէն կորցրել է իւր միաքն ու նշանակութիւնը, ինչպէս ձիու համար հինգերորդ մասի եղունգը: Ընդունւում է, որ կրօնի էութիւնը պէտք է որոնել բնութեան անհասկանալի ոյժե-

1) Օգիւստ Կօնտը (1795-1857) զրական (պօզիտիւ) փիլիսոփայութեան հիմնադիրն է և մեծ ազդեցութիւն է ունեցել իւր ժամանակակից գիտութիւնների զարգացման վրայ:

մարդ, թէ արտաքին դիտողութեամբ և թէ անձնական փորձով կարող է իմանալ, որ կրօնը աստուածներին արևած այն երկրպագութիւնը չէ, որ առաջ է գալիս բնութեան անհասկանալի ոյժերի երկիւղից, և որ յատուկ է մարդկանց նոցա զարգացման որոշ շրջանում միայն, այլ որ նա երկիւղից և մարդու զարգացման աստիճանից բոլորովին անկախ մի բան է, որը չի կարող ոչնչանալ լուսաւորութեան ոչ մի աստիճանական զարգացմամբ, որովհետև միշտ, քանի մարդս գոյութիւն ունի, նրա մէջ եղել է և կլինի այն գիտակցութիւնը, թէ ինքը մի վերջ ունի անվերջ աշխարհում, և թէ ինքը մեզանչական է, այսինքն չէ կատարել այն ամենը, ինչ որ կարող էր և պէտք է անէր:

Եւ յիրաւի, իւրաքանչիւր ոք, հէնց որ դուրս է գալիս երեխայի անասնական վիճակից և իւր առաջին մանկութիւնից, որի միջոցին նա սպրում է առաջնորդելով լոկ այն պահանջներով. որ ներկայանում են նրան իւր կենդանական բնութիւնից, իւրաքանչիւր ոք, որի մէջ զարթնում է ինքնագիտակցութիւնը, չի կարող չնկատել այն փաստը, որ ամեն բան սպրում է իւր շուրջը վերանորոգելով, առանց մեռնելու և անսայթաք ենթարկելով մի հաստատուն յաւիտենական օրէնքի, բայց որ ինքը մեն-մենակ, գիտակցելով իւր գոյութիւնն անկախ ամբողջ աշխարհից՝ գատապարտւած է

մեռնելու և անհետանալու ժամանակի անհունութեան և տարածութեան անսահմանութեան մէջ, — գատապարտւած իւր վարմունքներին պատասխանատու լինելու դառն գիտակցութեան, այսինքն այն գիտակցութեան, որ փոխանակ վատ վարելու կարող էր լաւ վարել: Եւ այս հասկանալուց յետոյ իւրաքանչիւր լրջամիտ մարդ չի կարող չմտածել և չհարցնել ինքն իրեն — Ի՞նչու համար է իւր բոլեական, անորոշ ու տարտամ գոյութիւնը այս յաւիտենական, հաստատուն օրէնքներով սահմանւած ու անվերջ աշխարհում: Իւրաքանչիւր ոք թեակոխելով մարդկային իսկական կեանքի շրջանը, չի կարող անտես առնել այս հարցը:

Ամեն մարդու մտքում և ամեն ժամանակ յառաջ է գալիս այս հարցը, և իւրաքանչիւր ոք միշտ, այսպէս կամ այնպէս, պատասխանում է նրան: Հէնց այս հարցի պատասխանն է ան, որ ամեն մի կրօնի էութիւնն է կազմում: Որևէ կրօնի էութիւնը պէտք է որոնել միայն այս հարցի պատասխանի մէջ, թէ ինչո՞ւ եմ ապրում եւ ի՞նչ է իմ յարաբերութիւնը ինձ շրջապատող անվերջ աշխարհի նկատմամբ: ¹⁾

Կրօնի ամբողջ մետաֆիզիկան ²⁾, աստուա-

1) Ընդգծումը թարգմանչինն է: Ծ. Թ.
 2) Փիլիսոփայութեան այն մասը, որ հետազօտում է գերզգայական էութիւնները և իրերի վերջնական հիմունքները, բայց որը չէ կարող գիտողութեան և փորձի առարկայ դառնալ՝ մատչելի լինելով միայն բանականութեան: Ծ. Թ.

ծութիւնները և տիեզերքի ծագման մասին եղած բոլոր վարդապետութիւնները տարբերուած են միմեանցից լոկ իրենց աշխարհագրական, ժողովրդագրական ու պատմական պայմաններով, որոնք և ամեն մի կրօնի յատկանիշերն են լինում: Չկայ ոչ մի կրօն, սկսած ամենաբարձրից մինչև ամենանասարակը, որին հիմք չծառայէր մարդուս յարաբերութիւնը իրեն շրջապատող աշխարհի կամ սրա սկզբնապատճառի հետ: Չկայ ոչ մի նոյնիսկ ամենագուեհիկ արարողութիւն, ինչպէս և ոչ մի ամենավսեմ ծիսակատարութիւն, որոնք հիմնւած չլինէին նոյն այդ սկզբունքի վրայ: Ամեն մի կրօնական վարդապետութիւն արտայայտութիւն է այն յարաբերութեան, որ այդ կրօնի հիմնադիրը իբրև մարդ, բոլոր միւս մարդկանց հետ միասին, ունի աշխարհի կամ նրա ծագման ու սկզբնապատճառի հետ:

Այս յարաբերութեան արտայայտութիւնները խիստ բազմազան են լինում, համապատասխան ժողովրդագրական և պատմական այն պայմաններին, որոնց մէջ գտնուում է կրօնի հիմնադիրը և սրան հետևող ժողովուրդը: Բացի այդ, այս արտայայտութիւնները միշտ սխալ բացատրութիւնների են հանդիպում ու այլանդակում այն վարդապետի հեռանդների կողմից, որ ընդհանրապէս հարիւրաւոր, երբեմն և հազա-

րաւոր տարիներ ազդում է ժողովրդի հասկացողութեան վրայ, ուստի և թւում է, թէ մարդու յարաբերութիւնները դէպի աշխարհը, այսինքն դէպի կրօնը, խիստ շատ են, մինչդեռ ըստ էութեան, մարդուս դէպի աշխարհը կամ նրա սկզբնապատճառն ունեցած հիմնական յարաբերութիւնը միայն երեք տեսակ է. ա) սկզբնականանձնական, բ.) հեթանոսական-հասարակական և գ.) քրիստոնէական կամ ասուածային:

Ճիշտն ասած, մարդուս դէպի աշխարհն ունեցած հիմնական յարաբերութիւնը միայն երկու է. ա) անձնական, որ կեանքի խորհուրդը տեսնում է անձնական երջանկութեան մէջ, որին մարդս հասնում է առանձին կամ այլ անձնաւորութեան, հետ միասին, և բ.) քրիստոնէական, որ կեանքի խորհուրդը ընդունում է մարդուս աշխարհ Առաքողին ծառայելը: Իսկ մարդուս դէպի աշխարհն ունեցած երկրորդ յարաբերութիւնը, հասարակականը, ըստ էութեան նոյն առաջինն է, միայն աւելի ընդարձակած:

Առաջինն այս յարաբերութիւնն է՝ յամենահինը, այն որ այժմ տեսնում ենք զարգացման ամենաստորին աստիճանի վրայ զբաղւած մարդկանց մէջ, կայանում է նրանում, որ մարդս իրեն ընդունում է ինքնաբաւականութեան մասին մտածող մի էակ, որ սպրում

է հնարաւոր եղածին չափ ամենամեծ անձնա-
կան բարիք վայելելու համար, չմտածելով այն
մասին, թէ սրբան է տուժում դրանից ուրիշ
էակների բարօրութիւնը:

Դէպի աշխարհն եղած այս առաջին յարա-
բերութիւնից, որի մէջ գտնուում է ամեն մի
աշխարհ եկող երեխայ, և որի մէջ ապրում էր
մարդկութիւնը իւր զարգացման առաջին, հեթա-
նոսական շրջանում, և դեռ այժմ էլ ապրում են
բազմաթիւ առանձին, բարոյապէս ամենաբիրա
մարդիկ ու վայրենի ժողովուրդներ, — յառաջ
են գալիս բոլոր հին հեթանոսական կրօնները,
ինչպէս և ուշ ժամանակի կրօնների ամենա-
ստորին արտայայտութիւնները իրենց աղաւաղած
կերպարանքում. բուզդայականութիւն, ¹⁾ ասո-

1) Բուզդայականութիւնը թէև իւր հետևողներից
պահանջում է հրաժարել աշխարհային վայելքից
և նոյնիսկ կեանքից, սակայն հիմնուում է նոյն անձ-
նական ինքնաբաւականութեան վրայ, այն տարբե-
րութեամբ միայն, որ բուն հեթանոսութիւնը մարդուս
նպատակը տեսնում է հաճոյքի մէջ, իսկ բուզդայակա-
նութիւնը՝ ցաւերից ու վշտերից ազատելու մէջ:
Հեթանոսութիւնը անձնական հաճոյքի համար է ստեղ-
ծւած համարում աշխարհը, իսկ բուզդայականութիւ-
նը ասում է, թէ աշխարհը պէտք է ոչնչանայ, որովհե-
տև նա մարդուս պատճառում է վիշա ու տոտապանք.
բուզդայականութիւնը լսկ բացասող հեթանոսու-
թիւն է:

սականութիւն, ¹⁾ մահմեդականութիւն և ուրիշ-
ները: Աշխարհի նկատմամբ եղած հէնց այս յա-
րաբերութիւնից է բղխում նաև նորագոյն սպի-
րիտիզմը, որի հիմքն է անձի պահպանումը և
նրա բարօրութիւնը: Բոլոր հեթանոսական պաշ-
տամունքները, բոլոր գոծաբերութիւններն ու
աղօթքները երկրաւոր կեանքի բարիքների հա-
մար՝ բղխում են մարդուս գէպի կեանքն ունե-
ցող այս յարաբերութիւնից:

Մարդուս գէպի աշխարհն ունեցած երկրորդ
յարաբերութիւնը, հեթանոսական-հասարակա-
կանը, այն յարաբերութիւնը, որ ունենում է
նա զարգացման յաջորդ աստիճանում, և որն
առանձնապէս յատուկ է չափահաս մարդկանց,
կայանում է նրանում, որ կեանքի նպատակ
համարում է ոչ թէ մի առանձին անհատի, այլ
մի որոշ խմբակցութեան — ընտանիքի, ցեղի, ժո-
ղովրդի, նոյնիսկ մարդկութեան բարօրութիւնը
(պոզիտիվիստների կրօնի փորձը):

Ըստ այս յարաբերութեան կեանքի նպա-
տակը փոխադրւում է անհատից գէպի ընտա-
նիքը, ցեղը, ժողովուրդը, անձերից բաղկացած
մի որոշ խումբ, որի երջանկութիւնն էլ այդ
գէպըում համարւում է միաժամանակ գոյու-

1) Տաս — չինական աստուածութիւն է, գերագոյն
միաբը, որ կառավարում է ամբողջ աշխարհը:

թեան նպատակը:

Այս յարաբերութիւնից բղխում են բոլոր (նոյն բնաւորութիւնն ունեցող) նախնական կամ նահապետական և հասարակական կրօնները՝ չինական և ճապոնական կրօնները, բնորեալ ժողովրդի՝ երբայեցոց կրօնը, հռոմայեցոց կայսերական պաշտամունքը, պողիտիվիտաների մարդկութեան համար յաւաջադրած նպատակը: Նախնեաց պաշտամունքի բոլոր ծիսակատարութիւնները չինաց ու ճապոնացոց մէջ, բոլոր կայսերական պաշտամունքները Հռոմում—բղխում են մարդուս գէպի աշխարհն ունեցած այս երկրորդ յարաբերութիւնից:

Մարդուս գէպի աշխարհն ունեցած երրորդ յարաբերութիւնը—քրիստոնէականը, այն յարաբերութիւնը, որի մէջ ահամայ զգում է իրեն իւրաքանչիւր ծերունի, և որի մէջ, իմ կարծիքով, նոր—նոր մտնում է այժմ մարդկութիւնը, կայանում է նրանում, որ մարդ կեանքի խորհուրդը համարում է ոչ թէ իւր անձնական նըպատակին կամ թէ մարդկանցից կազմած մի խմբի իւր նպատակին հասնելը, այլ միայն և միայն առայելը այն կամքին, որ ստեղծել է նրան և համայն աշխարհը՝ չէ թէ իրենց, այլ այդ իսկ կամքի նպատակներին հասնելու համար:

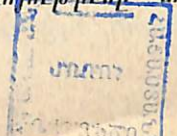
Դէպի աշխարհն եղած այս յարաբերութիւնից բղխում է այն ամենաբարձր, մեզ յայտնի, կրօնական վարդապետութիւնը, որի հիմքերը կամ սկզբունքները կային արդէն պիւթագորեանների, տերապեվաների, ¹⁾ էսսենացիների և պարսիկների, բրահմինների, բուդդայականների և տասուականների մէջ՝ յանձինս իրենց ամենաբարձր ներկայացուցիչների, բայց որը իւր կատարեալ և վերջին արտայայտութիւնը գտաւ քրիստոնէութեան մէջ—իւր իսկական և չաղաւաղած նշանակութեամբ:

Բոլոր կրօնները, ինչ տեսակի էլ նոքա լինին, անխուսափելի կերպով մտնում են մարդուս գէպի աշխարհն ունեցած այս երեք յարաբերութիւններից մէկն ու մէկի մէջ:

Իւրաքանչիւր մարդ, դուրս գալով անասնական վիճակից, անխուսափելիօրէն ընտրում է յիշեալ երեք յարաբերութիւններից առաջինը, երկրորդը կամ երրորդը, և հէնց այս անխուսափելի ընտրութեան մէջ էլ կայանում է իւրաքանչիւր մարդու իսկական կրօնը, անկախ այն հանգամանքից, թէ ինչ դաւանութեան անդամ կձանաչէ նա իրեն անւանապէս:

¹⁾ Այս անունով էին յայտնի Ալէքսանդրիայի շրջակայքում հաստատուած երբայեցի ճգնակեաց ազանդաւորները, որոնց գոյութիւնը տեղի է մինչև Իւրդ դարը:

1900-2011

Իւրաքանչիւր ոք անպայման, վաղ թէ ուշ, որոշում է իւր յարաբերութիւնը աշխարհի նրկատմամբ, որովհետև բանական արարածը չէ կարող ապրել իրեն շրջապատող աշխարհում առանց որևէ յարաբերութիւն ունենալու գէպի այդ աշխարհը:

Եւ որովհետև ցարդ մարդկութիւնը միայն երեք յարաբերութիւն է մշակել գէպի աշխարհը, և մեզ յայտնի է միայն երեքը, ուստի ամենայն ոք անխուսափելիօրէն յարում է գոյութիւն ունեցող երեք յարաբերութիւններից մէկն ու մէկին, և կամայ-ակամայ պատկանում է որևէ մէկին այս երեք հիմնական կրօններից, որոնց մէջ բաժանւած է ամբողջ մարդկային ազգը:

Եւ հետևապէս քրիստոնեայ աշխարհի լուսաւորւած դասի խիստ տարածուած այն կարծիքը կամ պնդումը, թէ նրանք արդէն զարգացման այնպիսի բարձրութեան են հասել, որ այլևս ոչ մի կրօն չունին և կարիք էլ չեն զգում ունենալու, — էապէս միայն այն է հաստատում, որ այդ մարդիկ, շքնդունելով քրիստոնէական կրօնը, միակ կրօնը, որ յատուկ է մեր ժամանակին, հետևում են ստորին-հասարակական կամ նախնական-հեթանոսական կրօնին՝ չգիտակցելով իրենք այդ բանը:

Մարդ առանց կրօնի, այսինքն առանց որևէ յարաբերութեան աշխարհի հետ՝ նոյնպէս ան-

հրնար է երևակայել, ինչպէս անհնար է երևակայել մարդ—առանց սրտի: Նա կարող է չիմանալ, որ ինքը կրօն ունի, ինչպէս մարդ կարող է չիմանալ, որ ինքը սիրտ ունի, բայց ինչպէս առանց սրտի մարդ չէ կարող լինել, այնպէս և առանց կրօնի մարդ—չէ կարող գոյութիւն ունենալ:

Կրօնը մարդուս այն յարաբերութիւնն է, որի մէջ զգում է նա իրեն գէպի շրջապատող անվերջ աշխարհը կամ գէպի նրա սկզբնապատճառը. և բանական մարդը չէ կարող որևէ յարաբերութիւն չունենալ գէպի այդ աշխարհը: ¹⁾

Այսպէս, ուրեմն, ձեր առաջին հարցին, թէ

¹⁾ Ապա շեղելով բուն նիւթից հեղինակը երկարօրէն խօսում է այն մասին, թէ փիլիսոփայութիւնը կամ, ընդհանրապէս, գիտութիւնը անկարող է որոշել մարդուս յարաբերութիւնը գէպի անվերջ ու անասման աշխարհը կամ գէպի նրա սկիզբն ու սկզբնապատճառը—հէնց միայն այն պարզ պատճառով, որ նույն քան որևէ փիլիսոփայութիւն կամ մի որևէ գիտութիւն յուսալ գալը անհրաժեշտ է գոյութիւնը այն բանի, առանց որի անհնարին է մտքի որևէ գործողութիւն: Իսկ երբ մի բան արդէն գոյութիւն ունի, նա չէ կարող այլևս իրենից յետոյ եղածի հետևանք համարել:— Յիշեալ մասը մենք աւելորդ համարեցինք մէջ բերել այստեղ, որպէսզի առանց այն էլ ձգձգւած յօդւածն աւելի ևս չձգձի: Ծ. Թ.

ինչ եւմ հասկանում ես «կրօն» ասելով, պատասխանում եմ. կրօնը մարդուս որոշած յարաբերութիւնն է իւր և յաւիտենական անվերջ աշխարհի կամ նրա սկզբի ու սկզբնապատճառի միջև:

Առաջին հարցին տւած սոյն պատասխանից ինքնըստինքեան հետևում է և երկրորդ հարցի պատասխանը:

Եթէ կրօնը մարդուս զէպի աշխարհն ունեցած յարաբերութիւնն է, որ որոշում է նրա կեանքի նպատակը կամ խորհուրդը, ապա ուրեմն բարոյականութիւնն էլ մատնանշում է և պարզում մարդուս այն գործունէութիւնը, որ ինքնըստինքեան բղխում է մարդուս զէպի աշխարհն ունեցած այս կամ այն յարաբերութիւնից:

Եւ որովհետև հիմնական յարաբերութիւն զէպի աշխարհը կամ նրա սկզբնապատճառը յայտնի է մեզ միայն երկուսը, եթէ նկատենք հեթանոսական-հասարակական յարաբերութիւնը պէս ընդարձակում անձնականի, կամ երեքը, եթէ նկատենք հասարակական-հեթանոսականը որպէս առանձին յարաբերութիւն, — ուստի բարոյական վարդապետութիւններ ևս գոյութիւն ունին միայն երեք տեսակ. ա) նախնական-վայրենի կամ անձնական բարոյական վարդապետութիւն, բ) հեթանոսական կամ հասարակա-

կան բարոյական վարդապետութիւն և գ) քրիստոնէական կամ աստուածային բարոյական վարդապետութիւն, այսինքն ծառայութիւն Աստրծուն:

Մարդուս զէպի աշխարհն ունեցած առաջին յարաբերութիւնից բղխում են բոլոր հեթանոսական կրօններին յատուկ վարդապետութիւնները բարոյականութեան մասին, որոնց հիմքն է՝ ձգտում զէպի անհատական-անձնական երջանկութիւն, ուստի և որոնք մատնանշում են այն բոլոր կենսական վիճակները, որոնք ամենամեծ չափով անձնական երջանկութիւն են մատակարարում և այդ երջանկութեան հասնելու համար միջոցներ են ցոյց տալիս:

Աշխարհի նկատմամբ եղած այս յարաբերութիւնից են բղխում հետևեալ բարոյական վարդապետութիւնները, էպիկուրեան վարդապետութիւնը իւր ստորին վիճակում, մանսեղական բարոյական վարդապետութիւնը, որ գուեհիկ երջանկութիւն է խոստանում մարդկանց այս և թէ այն աշխարհում, և ուստի խտարիստներին աշխարհային բարոյականութիւնը, ըստ որում մարդուս կեանքի նպատակն է անձնական երջանկութիւնը միմիայն այս աշխարհում:

Այս վարդապետութիւնից, որը կեանքի նրպատակ համարում է առանձին անհատի երջանկութիւնը, ուրեմն և անձնական վշտերից ու

տանջանքներից ազատելը, յառաջ են գալիս բուրգայականութեան բարոյական վարդապետութիւնը իւր ստորին վիճակում և պեսսիմիստական աշխարհային վարդապետութիւնը:

Մարդուս գէպի աշխարհն ունեցած երկրորդ՝ հեթանոսական յարաբերութիւնից, որ կեանքի նպատակ է գնում անհատներից բազկացած մի որոշ խմբի երջանկութիւնը, բրդխում են այն բարոյական վարդապետութիւնները, որոնք պահանջ են գնում մարդու վրայ ծառայելու այն խմբակցութեան, որի երջանկութիւնը համարուում է կեանքի նպատակ: Այդ վարդապետութեանց համաձայն երջանկութիւն կարելի է վայելել միայն այն չափով, ինչ չափով որ վայելում է ամբողջ խմբակցութիւնը, որ և հանդիսանում է կեանքի կրօնական հիմքը:

Դէպի աշխարհն եղած այս յարաբերութիւնից առաջ են գալիս հին յունա-հռոմէական աշխարհի մեզ յայանի բարոյական վարդապետութիւնները, որոնց համաձայն անհատը միշտ գոհում էր իւր անձը հատարակութեան համար. նոյնպէս էր և չինական բարոյականութիւնը. նոյն այս յարաբերութիւնից բղխում են և հրէական բարոյականութիւնը, ըստ որում մարդուս անձնական երջանկութիւնը ստորագաւում է ընտրեալ ժողովրդի երջանկութեան, և, վերջապէս, մեր ժամանակի բարոյականութիւնը, որ անհատական գոհեր է պահանջում յա-

նուն ընդհանուրի պայտանական երջանկութեան: Դէպի աշխարհն եղած սոյն յարաբերութիւնից բղխում է նաև բարոյականութիւնը կանանց մեծամասնութեան, որոնք գոհում են իրենց անձը ընտանիքի և զլիսուորապէս երեխաների համար:

Ամբողջ հին, մասամբ էլ միջին ու նոր պատմութիւնը լիքն է այս ընտանեկան-հասարակական բարոյականութեան սխրագործութիւններով: Եւ ներկայումս մարդկանց մեծամասնութիւնը, երեակայելով միայն իրենք իրենց, թէ դաւանելով քրիստոնէութիւնը, հետևում են քրիստոնէական բարոյականութեան, իրականութեան մէջ հետևում են միայն հեթանոսական բարոյականութեան և այդ բարոյականութիւնն էլ համարում իրէսլ նոր սերընդի գաստիարակութեան:

Դէպի աշխարհն եղած երրորդ, այսինքն քրիստոնէական յարաբերութիւնից, որի համաձայն մարդս իրեն համարում է գործիք բարձրագոյն կամքի ձեռին՝ նորա նպատակներն իրականացնելու համար, յառաջ են գալիս և կեանքի մասին եղած սոյն հասկացողութեան համապատասխանող բարոյական վարդապետութիւնները, որ պարզում են մարդուս կախումը բարձրագոյն կամքից և սրտում այդ կամքի պահանջները:

Դէպի աշխարհն եղած այս յարաբերութիւ-

նից բղխում են մարդկութեան յայտնի բոլոր բարձր բարոյական վարդապետութիւնները, ինչպէս պիւթագորեանների, ստոյիկեանների, բուպդայականների, բրամինականների, սասոսականների բարոյական վարդապետութիւնները իրենց զարգացման բարձրագոյն աստիճաններում և քրիստոնէական բարոյականութիւնը իւր իսկական մտքով, որ պահանջում է հրաժարել իւր սեփական կամքից և ոչ միայն անձնական, այլ և ընտանեկան ու հասարակական երջանկութիւնից, կատարելու համար մեր գիտակցութեան շնորհիւ մեզ յայտնւած այն կամքը, որ ուղարկել է մեզ աշխարհ:

Դէպի անվերջ աշխարհը կամ դէպի նրա սկզբնապատճառը եղած այս երրորդ յարաբերութիւնից բղխում է իւրաքանչիւրի անկեղծ ու անշոգոքորթ բարոյականութիւնը, անկախ այն բանից, թէ անւանապէս ինչ է գաւանում կամ քարոզում նա իրրև բարոյականութիւն, կամ թէ ինչ է ուզում երևալ մարդկանց աչքին:

Այնպէս որ, մի մարդ, որ իւր դէպի աշխարհն ունեցած յարաբերութեան էութիւնը համարում է հնար եղածին չափ անձնական մեծ երջանկութիւն վայելելը, որքան էլ նա կրկնելու լինի, թէ ինքը բարոյական է համարում ապրելը ընտանիքի, հասարակութեան, պետութեան, մարդկութեան կամ Աստուծոյ կամքը կատարելու համար, — կարող է նա ճարտար կերպով ձեռնարկել իրեն մարդկանց աչքին, խաբելով նրանց, բայց այնուամենայնիւ նրա գործունէութեան բուն շարժառիթը կլինի միշտ իւր անձնական երջանկութիւնը, այնպէս որ, երբ բանը համար ընտանիքի, տէրութեան, Աստուծոյ կամքը կատարելու համար, այլ այդ բոլորը կգոհէ իրեն համար, որովհետև, տեսնելով իւր կեանքի խորհուրդը միայն անձնական երջանկութեան մէջ, նա չէ կարող վարել այլ կերպ, քանի չի փոխի իւր դէպի աշխարհն ունեցած յարաբերութիւնը:

Ճիշտ այդպէս նաև մի մարդ, որի դէպի աշխարհն ունեցած յարաբերութեան հիմքն է ծառայութիւն դէպի իւր ընտանիքը (որպիսիք լինում են յատկապէս կանայք) կամ դէպի ցեղը, ժողովուրդը, — որքան էլ նա կրկնի, թէ ինքը քրիստոնեայ է, նրա բարոյականութիւնը միշտ կլինի ընտանեկան կամ ժողովրդային, բայց ոչ քրիստոնէական, և երբ գործը համար ընտանիքի անելու ընտանեկան-հասարակական երջանկութեան և Աստուծոյ կամքին ծառայելու մէջ, նա անխուսափելիօրէն կընարէ ծառայութիւն մարդկանց այն խմբակցութեան, որի համար, իւր աշխարհայեցողութեամբ, գոյութիւն ունի ինքը, որովհետև միմիայն այդ ծա-

ծիշտ այդպէս նաև մի մարդ, որի դէպի աշխարհն ունեցած յարաբերութեան հիմքն է ծառայութիւն դէպի իւր ընտանիքը (որպիսիք լինում են յատկապէս կանայք) կամ դէպի ցեղը, ժողովուրդը, — որքան էլ նա կրկնի, թէ ինքը քրիստոնեայ է, նրա բարոյականութիւնը միշտ կլինի ընտանեկան կամ ժողովրդային, բայց ոչ քրիստոնէական, և երբ գործը համար ընտանիքի անելու ընտանեկան-հասարակական երջանկութեան և Աստուծոյ կամքին ծառայելու մէջ, նա անխուսափելիօրէն կընարէ ծառայութիւն մարդկանց այն խմբակցութեան, որի համար, իւր աշխարհայեցողութեամբ, գոյութիւն ունի ինքը, որովհետև միմիայն այդ ծա-

ուայութեան մէջ է տեսնում նա իւր կեանքի խորհուրդը:

Եւ ճիշտ այդպէս էլ մի մարդու, — որ իւր դէպի աշխարհն ունեցած յարաբերութեան հիմք ընդունում է իրեն աշխարհ ուղարկողի կամքը կատարելը, —ինչքան էլ ներշնչէին, թէ նա պարտաւոր է վարել համաձայն անձի, ընտանիքի, ժողովրդի ու մարդկութեան պահանջներին՝ հակառակ այդ բարձրագոյն կամքի, նա միշտ կը գոհ է իւր բոլոր կապերը մարդկանց հետ, որպէսզի իրեն ուղարկողի կամքին հակառակ վարւած չլինի, որովհետեւ միայն այդ կամքի կատարման մէջ է տեսնում նա իւր կեանքի խորհուրդը:

Բարոյականութիւնը չէ կարող կրօնից անկախ լինել, որովհետեւ նա ոչ միայն հետեանք է կրօնի, այսինքն այն յարաբերութեան, որի մէջ զգում է մարդ իրեն դէպի աշխարհը, այլ նա մտնում է արդէն, *impliquée*, կրօնի մէջ: Ամեն մի կրօն պատասխան է այս հարցին — ինչ է իմ կեանքի նպատակը: Եւ կրօնական պատասխանը ամփոփում է իւր մէջ արդէն որոշ բարոյական պահանջ, որը կարող է հանդէս գալ երբեմն կեանքի նպատակը պարզելուց յետոյ, երբեմն էլ նրանից առաջ:

Կեանքի նպատակի մասին եղած հարցին կարելի է պատասխանել այսպէս. կեանքի խորհուրդը անձնական երջանկութեան մէջ է,

ուստի և վայելիւր այն բոլոր երջանկութիւնները, որոնք հասանելի են քեզ. կամ՝ կեանքի խորհուրդը մարդկանց որոշ շրջանի երջանկութիւնն է, ուստի և ծառայիւր այդ շրջանին քո բոլոր ոյժերով և կամ՝ կեանքի խորհուրդը քեզ առաքողի կամքը կատարելն է, հետևաբար ամբողջ կարողութեամբ ձգտիւր ճանաչելու և կատարելու այդ կամքը:

Յիշեալ հարցին կարելի է պատասխանել նաև այսպէս. քո կեանքի խորհուրդը քո անձնական վայելքի մէջ է, որովհետեւ դրա համար է մարդս ստեղծւած, կամ՝ քո կեանքի խորհուրդն է ծառայել այն շրջանին, որին դու քեզ անդամ ես համարում, որովհետեւ դրա համար ես դու ստեղծւած. և կամ՝ քո կեանքի խորհուրդն է ծառայել Աստծուն, որովհետեւ դրա համար ես ստեղծւած դու:

Բարոյականութիւնը ամփոփւած է կրօնի՝ կեանքի մասին տւած բացատրութեան մէջ, ուստի և նա չէ կարող բաժան լինել կրօնից: Այս ճշմարտութիւնը առանձնապէս ակներև է զառնում ոչ-քրիստոնեայ փիլիսոփաների այն փորձերից, որոնց նպատակն էր իրենց փիլիսոփայութիւնից հանել բարձր բարոյական վարդապետութիւն: Այդ փիլիսոփաները տեսնում են, որ քրիստոնէական բարոյականութիւնն անհրաժեշտ է, որ առանց նրան չի կարելի ապրել:

այդ զեռ քիչ է, նորա տեսնում են որ նա կանչ, ուստի կամենում են մի կերպով կապել այն իրենց ոչ-քրիստոնէական փիլիսոփայութեան հետ, և մինչև իսկ իրողութիւնն այնպէս ներկայացնել, որպէս թէ քրիստոնէական բարոյականութիւնը բղխում է իրենց հեթանոսական կամ հասարակական փիլիսոփայութիւնից: Եւ նորա փորձում են այդ անել, բայց հէնց այդ իսկ փորձեցը ամեն բանից աւելի ակներև կերպով ցոյց են տալիս ոչ միայն անկախ լինելը, այլ և այն կատարեալ հակասութիւնը, որ գոյութիւն ունի քրիստոնէական բարոյականութեան և հեթանոսական փիլիսոփայութեան միջև:

Քրիստոնէական բարոյագիտութիւնը — այն, որ մենք ընդունում ենք իհետևանս մեր կրօնական աշխարհայեցողութեան, — պահանջում է ոչ միայն մասնաւոր գոհեր ընդհանրութեան համար, այլ և նա պահանջում է հրաժարել իւր անձից և ընդհանրութիւնից՝ Աստծուն ծառայելու համար. մինչդեռ հեթանոսական փիլիսոփայութիւնը հետախուզում է լոկ միջոցներ ըստ կարելոյն մեծ չափով անձնական կամ հասարակական երջանկութիւն ձեռք բերելու համար, ուստի և հակասութիւնն այդ երկուսի միջև անխուսափելի է ¹⁾:

¹⁾ Այստեղ դարձեալ բուն նիւթից շեղելով հեղինակը խօսում է հին ու նոր փիլիսոփայութեան բարոյական վարդապետութիւնների մասին՝ նպատակ ու-

Քրիստոնէական բարոյականութիւնը չէ կարող հիմնւած լինել կեանքի մասին եղած հեթանոսական հասկացողութեան վրայ և չէ կարող բղխած լինել ոչ հեթանոսական փիլիսոփայութիւնից և ոչ ոչ-քրիստոնէական գիտութիւնից. ոչ միայն չէ կարող բղխած լինել դրանցից, այլ և չէ կարող նոյնիսկ համաձայն լինել դրանց:

Եւ այսպէս էլ հասկացել է միշտ իւրաքանչիւր լրջամիտ ու հետևողական փիլիսոփայութիւն ու գիտութիւն: «Ձեռն հաշուումներ սխատեմաները բարոյականութեան հետ, և աւելի վատ են նրա համար» — միանգամայն իրաւացիօրէն ասում են այդպիսի փիլիսոփաներն ու գիտնականները և շարունակում են իրենց հետազոտութիւնները:

Բարոյագիտութեան վերաբերեալ տրակտատները, որոնք չեն հիմնւած կրօնի վրայ, և մինչև անգամ բոլոր կատեխիզիսները շրջում և ուսուցանւում են, և մարդիկ կարող են կարծել, թէ մարդկութիւնն առաջնորդւում է նրանցով. բայց այդպէս թւում է լոկ այն պատճառով, որ մարդիկ իրականութեան մէջ առաջնորդւում են թէ այդ տրակտատներով ու

նենալով ցոյց տալ քրիստոնէական բարոյականութեան անկախ լինելը որևէ ոչ-քրիստոնէական փիլիսոփայութիւնից կամ գիտութիւնից: — Մենք այդ մասն էլ աւելորդ համարեցինք գնել այստեղ: Ծ. Թ.

կատեխիզիաներով, այլ կրօնով, որ նոքա միշտ ունեցել են և ունին. իսկ այդ տրակտատներն ու կատեխիզիաները յօրինուում են միայն և եթ այն բանի հիման վրայ, որ ինքնըստինքեան բղխում է կրօնից:

Բարոյականութիւնը կրօնից բաժանելու փորձերը նման են այն բանին, ինչ որ անում են երեխաները, որոնք ցանկանալով իրենց դուր եկող մի բոյս տանել ուրիշ տեղ տնկել, պոկում են նրանից իրենց համար անդուրեկան ու իրենց աչքին աւելորդ երևացող արմատները և այդպէս առանց արմատի տանում են բոյսը տընկում հողի մէջ: Առանց կրօնական հիմքի չէ կարող լինել ո՛չ մի իսկական, անկեղծ բարոյականութիւն, ճիշտ այնպէս, ինչպէս առանց արմատի չէ կարող լինել և ո՛չ մի իսկական բոյս:

Այսպէս ուրեմն, պատասխանելով ձեր երկու հարցին, ես ասում եմ. «Կրօնը մարդու որոշած իւր առանձին, անձնական, որոշ յարաբերութիւնն է դէպի անվերջ աշխարհը կամ դէպի նրա սկիզբը: Իսկ բարոյականութիւնը կեանքի յարատե առաջնորդն է, որ բղխում է այդ իսկ յարաբերութիւնից»:

100

« Ազգային գրադարան

NL0354726

ԾԱԽԻՈՒՄ ԵՆ

Վերաբնակիչ (Գողթի) թարգմ. Լ. Տատեանի, 50 կ.
Դիմել թիֆլիս «Գիր» և «Գուտտենբերգ»-ին
Թաւրիզում Լ. Տատեանին.

Անաբեմա (Լ. Անգրէէի) թարգմ. Ա. Յովհաննիս-
սեանի, 80 կող.

Դիմել՝ թիֆլիս և Թաւրիզ նոյն հասցէներով:

Հասարակական Ողբերգութիւն (Կ. Տեամայերի)
թարգմ. Ա. Մելիք Աբրահամեանի, 20 կող.
Դիմել՝ Թաւրիզ թարգմանչին.

Կրօն եւ Բարոյականութիւն (Լ. Տալստոյի)
Դիմել՝ Թաւրիզ. Լ. Տատեանին:

Գումարով ուղղոյներին 25⁰/₀ զեղջ.